

Aranybulla 800

Dunántúli hatalmi központok Árpád-kori népességeinek bemutatása az új genetikai kutatások tükrében

Az elmúlt évek bioarcheológiai kutatásainak köszönhetően egyre többet tudunk a Kárpát-medence népeinek genetikai történetéről. Előadásunk az Árpád-kori Dunántúli hatalmi központok népességeinek sokszínűségéről szól, bemutatva ismereteinket a Kárpát-medence genetikai összetételéről a magyar államalapítástól az Aranybulláig tartó időszakból. Régészeti, történeti, antropológiai szempontok figyelembevételével betekintést nyújtunk Zalavár, Visegrád, Székesfehérvár környékén feltárt temetők népességeinek genetikai összetételébe, a közösségek rokoni viszonyaiba. Beszámolunk továbbá a Jáki templomban feltárt 13. századi emberi maradványok bioarcheológiai vizsgálatának eredményeiről is. A fenti példákon keresztül célunk a régészeti genetikában a társtudományok és a számára rejlő közvetlen és távlati lehetőségek bemutatása.

Az óbudai királyi palota épülete és a kora 13. századi magyarországi művészet néhány kronológiai kérdése

Az ország közepén, a térség egyik fontos dunai átkelőhelye mellett fekvő Óbuda mint a 12. század végétől, 13. század elejétől Esztergom és Fehérvár mellett kitüntetett szerepet kezdett játszani a királyi udvar életében. Az antik rommaradványokkal, a pannóniai ókor emlékeivel gazdagon átszőtt város ekkoriban egyre gyakrabban tűnt fel forrásokban, mint uralkodói székhely. A királyi palota megismerhető maradványainak építési kora, használatának kezdetei azonban hosszú ideje vitatottak (voltak), mind a történettudományban, mind a művészettörténeti kutatásban. Az utóbbi időszak művészettörténeti vizsgálatai és reflexiói egyre több érvet hoztak a rezidencia II. András király alatti kiépítése mellett. Az előadás az újabb leletek és ismereteinek tükrében e kérdéskör revideált áttekintésével, illetve az óbudai királyi palota 13. századi fragmentumainak a korszak magyarországi művészetében betöltött helyével és kronológiai kérdésével foglalkozik.

Királyi építkezés az Aranybulla korában: a pilisi monostor

Az 1184-ben alapított pilisi ciszterci apátság első épülete, a későbbi *quadrum* keleti szárnya még III. Béla korában épült meg, de az Árpád-kori monostor tömbje, a templommal, kerengővel és vendégházzal már II. András idejében, a királyi alapítású monostornak kijáró bőkezű támogatással, francia mesterek részvételével létesült. Az 1213-ban meggyilkolt

Gertrúd királynét itt temették el, ami azt jelzi, hogy a templom keleti része (szentély, kereszthajó) ekkorra már elkészült, továbbá azt is, hogy az elhunyt királynét (nyilván férjével együtt) a pilisi ciszterciek második alapítónak tekintették. Az építkezések II. András második felesége, Courtenay Jolánta idején is töretlenül folytatódtak, a templom hosszháza és a kerengő elkészítésével. Mindez – a király támogatását élvező más, korabeli építkezésekkel együtt – Magyarországon a francia gótika térnyerését és újszerű, jelentős hatású technikai innovációk (kőfejtés, szállítás és kőfaragás, tervezés és korszerű építés, épületkerámia, vízellátás, gazdasági létesítmények stb.) felbukkanását jelenti.

Írás, írásbeliség és irodalom II. András udvarában

III. Béla uralkodását követően a francia és aragón királynék révén újszerű, a korábbiaknál erősebb nyugati kulturális hatások érték a magyar király udvart. Az udvar mint kulturális központ ezeket a hatásokat gyorsan és hatékonyan szétsugározta, és továbbította az alattvalók meghatározott köreibe. A királyság főpapjai és előkelő nagybirtokosai egyre nagyobb számban és korábban nem tapasztalt mértékben hoztak anyagi áldozatot a reprezentáció és az önkifejezés érdekében. Ennek nyomán közismerten megújult a művészet formanyelve, de az irodalomban és az írásbeliségben is olyan új jelenségek mutatkoztak, majd váltak lassanként uralkodóvá, melyek szoros összefüggésben álltak Nyugat nagy szellemi áramlataival és kulturális központjaival. Az új jelenségek végül összetett udvari kultúrában összegződtek, amely produkciójában nem maradt el a Nyugat rokon jelenségeitől.

Az Aranybulla magyar fordításai

Az előadás áttekinti az Aranybulla magyar fordításainak egymástól eltérő megoldásait, elsősorban azokra a különbségekre koncentrálva, melyek túlmutatnak a nyelvi megformálás alakításában kínálkozó lehetőségeken. A vizsgálat lehetőséget nyújt annak felmérésére, hogy egyfelől a különböző korokból származó fordítások mennyiben tükrözik az adott időszak történettudományának eredményeit, másfelől az oktatásban (is) használt fordítások megoldásai miként alakították a történeti köztudatban élő Aranybulla-képet. Az Aranybulla 16. századi fordításának elemzése ugyanakkor képet ad arról, mennyit értett a kora újkor embere a már akkor is több száz éves dokumentum tartalmából.

Keresztes hadjárat, Bánk bán, Aranybulla – *A „bóldogságos emlekezetű” András Király Petthő Gergely Rövid Magyar Cronicájában (1660)*

Petthő II. Endrének szinte szentet megillető nagyságot tulajdonít. Ezt egy olyan egységes elbeszélésben valósítja meg, ahol három példában egyesíti a király vallásosságát, igazságosságát és háládatosságát; mivel az egész kereszténység közös vállalkozásának élére a magyar királyt maga a pápa állítja, aki pedig Bánkot hagyja helytartóul. Ő – tudjuk – megöli a királynőt, mert „*Magyar gyomra volt ám ennek*”, majd királya után utazik, hogy feladja magát. András azonban az ítélezést hazatérte utánra halasztja. Először le is győzi a „törököket”, ám utána békekötésre kényszerül. Hazatér, Bánk bánt – mivel a királyné „méltán öletett volna meg” – felmenti, országát pedig megörvendeztetni egyrészt a hazahozott ereklyékkel, utána pedig az urakat és nemeseket hősi vitézségükért megajándékozza az Aranybullával! – Petthő hármass konstrukciója – kereszties had, Bánk bán, Aranybulla – szívósnak bizonyult, legalábbis Katonáig és Kölcseyig.

„Díszmú” Ferenc József és Erzsébet 1857-es nemzeti színházi látogatása alkalmából.

Erkel Ferenc – Franz Doppler – Karl Doppler: *Erzsébet*

Ferenc József 1857-es országjárásának látványos előkészületei közül kiemelkedik az a zártkörű pesti nemzeti színházi előadás, amelyen a társulat három zeneszerzőjének ez alkalomra komponált operáját mutatták be. Az igazgató, gróf Ráday Gedeon meglehetősen későn döntötte el az alkalmi üdvözlő opera megírását, innen ered a darab többszerzősége. Különösen Erkel második felvonását üdvözlötték a kortársak, hiszen a *Hunyadi László* 1844-es premiere óta jogos türelmetlenséggel várták a folytatást a nemzeti opera megteremtőjétől. Az *Erzsébet* lelkes fogadtatásának ugyanakkor politikai felhangja is volt. Az előadás az alkalmi opera komponálásának és bemutatójának körülményeit tekinti át, valamint felvázolja a zenetörténetírásunk szempontjából is tanulságos recepciótörténet és irányváltásait és ezek lehetséges hátterét.

A 19. századi magyar polgári átalakulás védelmezője, az Aranybulla

Az előadás az előzményekre és a következményekre is tekintettel tárgyalja az 1861 és 1866 közötti időszakot, amikor Deák Ferenc és báró Eötvös József (Szalay Lászlót követő) Aranybulla-felfogása az 1848-as törvények határkő jellegét s ez által a magyar politikai közösség és történeti nagyelbeszélése folytonosságát kívánta védelmezni az 1849 és 1860 közötti törés után. Az Aranybulla 1867 utáni történeti kutatása ezt az értelmezést szolgálta. Nemcsak Deák közjogi álláspontjának, hanem e felfogás kulcsmondatának is, miszerint a nemzet az 1848-as törvényekhez „mint új Aranybullájához ragaszkodik” (Eötvös: Szalay-émlékbeszéd, 1865), Wenzel Lustkandl a polemikus kontextusa. Az *Ungarisch-*

österreichisches Staatsrecht (1863) említette először egy mondatban az 1848. áprilisi törvényeket és az Aranybullát, szembe állítva az előbbi érvénytelenségét az utóbbinak kifejezetten több nemzedékre terjedő érvényességével.

Nemesség, jog és ellenállás a magyar paraszti szájhagyományban

Az Aranybullának nincs emlékezete a paraszti szájhagyományban, ami a kollektív memória néhány sajátosságával magyarázható. A szájhagyomány a történelem tényei közül leginkább a történelmi személyiségek neveit, így királyok (pl. Mátyás), fejedelmek (pl. Rákóczi), hadvezérek (pl. Bem) alakját őrizte meg, akikhez fiktív történeteket kapcsol. A folklór sztereotip elemekből építkezik, a paraszti történelmi emlékezetet jelentő mondákban a szereplők, helyszínek és tárgyak cserélhetők. A történelmi emlékezetre továbbá speciális tér- és időkezelés jellemző, ami a paraszti életforma ciklikus felfogásával és térbeli zártságával függ össze. Az előadás azt járja körbe, hogy a vázolt keretek között hogyan jeleníti meg a hagyomány az arisztokráciát, az urak és a nép közti viszonyt, továbbá a törvényt, a jog és a rend fogalmait hogyan érvényesültek a paraszti környezetben.